

КОРЕКЦІЙНА ОСВІТА І МИСТЕЦТВО

Інна ШИШОВА (*Кіровоград*)

Постановка проблеми. Світові підходи до людей із особливостями фізичного, психічного, розумового розвитку характеризуються тенденціями зростання інтересу до людини, прагненням наблизити її життя до цивілізаційних норм.

Сучасна освіта в Україні характеризується чітким рухом у напрямі гуманізму, людиноцентризму, переосмисленням суспільством і державою ставлення до дітей із особливостями розвитку, визнанням їх рівних прав з іншими дітьми в різних сферах життя, у тому числі в освіті та вихованні.

Одними з основних завдань розвитку дошкільної і загальної середньої освіти на найближчі навчальні роки Міністерство освіти і науки України вбачає створення умов для інклюзивного та інтегрованого навчання дітей

з особливими потребами. Удосконалення сучасної системи вітчизняної освіти відповідно до принципів гуманізації та індивідуалізації передбачає максимальне врахування психологічних особливостей розвитку дітей і створення таких умов, що сприяли б своєчасному і повноцінному розвитку всіх сторін особистості дитини.

Важливість підготовки майбутніх фахівців до професійної діяльності в умовах інклюзивної освіти у даний час пояснюється: необхідністю гуманних змін соціуму; сучасною тенденцією до збільшення кількості дітей, які мають різні ступені порушення фізичного і нервово-психічного здоров'я та важливістю захисту прав та соціальних потреб цих дітей.

Запровадження сучасних моделей організації навчання, виховання і реабілітації дітей з особливостями психофізичного розвитку потребує спеціальної організації матеріального середовища, підготовки фахівців корекційної освіти, оскільки ефективність інтегрованого та інклюзивного навчання залежить від правильного психолого-педагогічного супроводу цих дітей, який забезпечують вчителі-дефектологи, вихователі дошкільних установ, педагоги, психологи.

Від особистості, професіональних умінь фахівців, які працюють в умовах інклюзивної освіти, досить часто залежить настрої, стан здоров'я, навіть доля дитини з особливими потребами. Мистецтво має значний потенціал у формуванні психолого-педагогічної культури студентів.

Аналіз досліджень і публікацій. Психолого-педагогічна культура майбутнього фахівця є важливою передумовою його професіоналізму. Цей напрям у класичній та сучасній науці розкривають праці К. Ушинського, М. Пирогова, С. Русової, А. Макаренка, В. Сухомлинського, М. Монтессорі та інших. Питання активізації особистості знайшли відображення в працях М. Боришевського, І. Кона. Основу для наукової розробки поняття психологічної культури як внутрішньої культури людини можна знайти в творах класиків іноземної й вітчизняної психології (Б. Ананьєв, В. Вундт, Л. Виготський, М. Коул, З. Фрейд, К.Юнг). У розробку проблеми концептуалізації поняття «психологічна культура» вагомий внесок здійснили дослідники Г. Батишева, Є. Бондаревська, В. Вербець, С. Іванова, П. Каптерев, М. Корольчук, М. Коул, Н. Крилова, Г. Марасанов, Ф. Мухаметзянова та ін.

Проблемі професійної спрямованості належить одне з центральних місць у психології професійної діяльності, де усебічно розглядаються стани, властивості і самопочуття особистості (К. Абульханова-Славська, А. Брушлінський, Л. Головей, Л. Дика, О. Леонтьєв, Г. Нікіфоров, В. Новіков, Ю. Поваренков, А. Реан, В. Шадріков та ін.).

Дослідженню психології професійної діяльності та професійного розвитку педагога, педагогічної діяльності як мистецтва присвячено низку наукових праць І. Беха, О. Біди, О. Глузмана, М. Гриньової, І. Зязюна, С. Максименка, В. Моргуна, Я. Пономарьова, В. Роменця, Б. Теплова.

Різним аспектам проблеми професіоналізму педагогів, які працюють із дітьми, що мають особливості розумового і фізичного розвитку, присвячено праці В. Бондаря, І. Єременка, Н. Засенко,

І. Колесника, А. Колупасової, М. Кота, С. Миронової, В. Синьова, Л. Фомічової, О. Хохліної, М. Шеремет, М. Ярмаченка. Автори наголошують на винятковій важливості професійної діяльності педагогів, пов'язано із корекційним спрямуванням навчання і виховання.

Мета статті полягає у дослідженні розвивально-виховного потенціалу мистецтва у структурі формування психолого-педагогічної культури фахівців спеціально-корекційної освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. На сьогоднішній день кількість дітей в Україні, що мають порушення розвитку і потребують спеціальної системи освіти, нараховує понад 990 тисяч. Основними новітніми підходами до надання освіти цим дітям є: мейнстримінг (розширення соціальних контактів між дітьми з обмеженими можливостями здоров'я та їхніми однолітками), інтеграція (надання можливості учням з порушенням психофізичного розвитку навчатися у звичайних класах загальноосвітньої школи, при цьому ці діти мають опанувати програму масової або спеціальної школи, їм надають усталені освітні послуги), інклюзія – створення освітнього середовища, яке відповідає потребам і можливостям кожної дитини, незалежно від особливостей її психофізичного розвитку. Інклюзія потребує змін на всіх рівнях освіти, оскільки є особливою системою навчання, що охоплює весь різноманітний контингент учнів та диференціює освітній процес відповідно до потреб учнів усіх груп та категорій.

Сучасна форма інтегрованої та інклюзивної освіти вперше з'явилася за кордоном у другій половині ХХ століття. Економічні, технологічні та інформаційні можливості розвинених країн Європи, США, Японії дозволили створити умови для реалізації інклюзивної освіти поряд з наявною системою спеціальної освіти, паралельне спеціальне освітнє середовище у системі масової освіти, а також зробити максимально доступною для осіб з обмеженими можливостями міську інфраструктуру, зняти інформаційні та інші бар'єри і значно зменшити обмеження можливостей участі цієї категорії населення у соціальному житті. Здійснення такої діяльності у нашій державі передбачає підготовку фахівців високої психолого-педагогічної культури, адже ефективність інклюзивної освіти залежить від здійснення психолого-педагогічного супроводу, який має забезпечуватись скоординованими діями команди спеціалістів.

У праці К. Ушинського «Педагогічна антропологія» фактично досліджено

психолого-педагогічну культуру педагогів, викладено цілісну систему психологічних знань про людину, яка розвивається, рекомендації щодо їх використання у педагогічній діяльності.

С. Рубінштейн відмічав взаємозв'язок психологічної культури з етикою: «...Першочергова з першочергових умов життя людини – це інша людина. Ставлення до іншої людини, до людей становить основу людського життя. Психологічний аналіз людського життя, спрямований на розкриття стосунків з іншими людьми, є ядром життєвої психології. Тут, разом із цим, галузь «стику» психології з етикою...» [3, с. 262].

Професіоналізм педагога необхідно формувати ще зі студентства. «Обов'язковими є постійний самоаналіз, самоудосконалення, глибоке знання дітей...» [5, с. 219].

Педагогу потрібно володіти методами діагностики, корекції, здійснення ефективного психологічного впливу на дитину, вміннями впливати на емоції та почуття дитини, основами викладання фахових предметів, «навчитися власній емоційній саморегуляції, творчим підходам до майбутньої діяльності» [6, с. 203].

Елементом формування психолого-педагогічної культури фахівця є здійснюваний ним ефективний психологічний вплив, який передбачає застосування у міжособистісній взаємодії виключно психологічних засобів з метою впливу на стан, думки, почуття, дії іншої людини. Педагоги користуються такими психологічними механізмами як переконування, оцінювання і само-оцінювання, навіювання, наслідування, психічне зараження, емпатія, рефлексія, ідентифікація. За модальністю ці впливи мають бути фасилітуючими (англ. *facilitate* – полегшувати) [4, с. 239–249].

У наш час у всьому світі посилюється тенденція до естетизації соціальної реальності, вона поширюється по усьому простору соціуму, як вшир, так і вглиб, у структури внутрішнього світу людини. У сучасному суспільстві відбувається естетизація найрізноманітніших сфер, структур, інститутів, посилюється художня складова будь-якої людської діяльності. Естетика буття впливає на емоції та почуття учасників освітньо-виховного процесу. Носієм естетики буття для дитини мають бути родина, природа, вихователь, педагог, культура, мистецтво.

Саме мистецтво може бути основою для успішного здійснення цих процесів. Воно має значний розвивально-виховний потенціал, який необхідно враховувати під час підготовки фахівців для роботи в умовах інклюзивної освіти.

О.Отич відмічає неоціненне значення мистецтва як чинника та засобу розвитку творчої індивідуальності суб'єктів педагогічного процесу. «Творчі потенціали мистецтва виявляються в тому, що у процесі художньо-естетичної діяльності людина «творить» саму себе, світ культури та нову художньо-образну реальність, яка, у свою чергу, впливає на її особистісне становлення, життєве самовизначення й творчий розвиток через особистісний, естетичний і професійний ідеал.

Педагогічні потенціали мистецтва зумовлені його виховною соціальною функцією, яка разом з іншими його специфічними та неспецифічними функціями забезпечує ефективність впливу мистецтва на процеси формування і розвитку особистості, становлення її творчої індивідуальності» [1, с. 21].

Проблема корекції поєднується з проблемою розвитку особистості і розглядається у цілому як проблема корекційно-розвивальної роботи. Корекційно-на освіта є провідним фактором розвитку дитини з обмеженими можливостями.

Актуальною є компенсація (лат. *compensatio* – заміщення, урівноваження) – заміщення або перебудова порушених / недорозвинених функцій організму. «Це складний, багатогранний процес просування організму внаслідок вроджених або набутих аномалій. У дітей із порушеннями розвитку у процесі компенсації відбувається формування нових динамічних систем умовних зв'язків, виправлення порушень або ослаблених функцій, розвиток особистості» [2, с. 6].

Під час лекційних та практичних занять з курсів «Основи дефектології», «Основи корекційної педагогіки», «Спеціальна психологія», «Психологія «важкого» учня» студенти мають засвоїти, що мистецтво, різні його види містять значні можливості у здійсненні компенсаторної ролі у розвитку та діяльності людей з особливими потребами, та оволодіти технологіями творчого впровадження цих знань на практиці. Наприклад, корекційний процес для слабочуючих передбачає більш активне використання наочних засобів (сюжетних картин, макетів, муляжів, відеоматеріалів), які повинні ілюструвати навчальний матеріал і наочно розкривати його зміст. До наочно-дієвих засобів і прийомів, що допомагають формуванню уявлень і понять спочатку на наочно-образному, а потім і на абстрактному рівні узагальнень відносять створення ситуацій, інсценування, драматизацію, пантоміму.

На розвиток емоцій і почуттів дітей із порушенням зору значно впливає соціальне оточення й умови виховання. «Естетичні почуття у дітей із порушенням зорової функції сформувані непросто, проте сприймання світу на основі збережених аналізаторів дозволяє їм переживати естетичне задоволення, насолоджуватися природою, поезією, музикою» [2, с. 71]. Для сліпих і слабозорих дітей дошкільного і молодшого шкільного віку, як і для зрячих, найбільш активною самостійною діяльністю є гра. Гра підвищує їх абілітаційні можливості, сприяє корекції і компенсації дефектів.

Велике значення у розвитку мовлення має сенсорне виховання і розвиток ігрової діяльності. Допомогти становленню мовлення дитини із порушенням цієї функції може розуміння з дитиною ритмічних віршів і пісень, виконання супроводжувальних рухів, що здійснюються у певному темпі, поряд зі співом і декламацією. Включення дидактичних ігор сприяє сенсорному розвитку дитини, формує поняття, розвиває здатність навчатися, удосконалює слухову увагу, мовленнєву артикуляцію і мовлення у цілому.

Дітей із порушеннями мовленнєвої діяльності залучають до високохудожньої усної народної творчості та вітчизняної і зарубіжної класичної та сучасної літератури; знайомлять із кращими зразками у жанрі прози (казки, оповідання, легенди) і поезії (вірші, віршовані байки), малими фольклорними формами (загадки, лічилки, мирилки, пісеньки-потішки, колискові, обрядові пісні – колядки, щедрівки, веснянки, заклички, посівальні та обжинкові пісні тощо), формують уявлення про характерні ознаки цих видів літературних творів, вчать розрізняти їх.

Шляхом використання засобів літературного мистецтва розвивають образотворчі акторські й режисерські задатки і здібності дітей, залучають їх до дій в уявлених ситуаціях, участі в інсценуваннях знайомих творів, драматизаціях, у перегляді і розігруванні постановок за мотивами літературних творів у пальчиковому, іграшковому, тіньовому, ляльковому та інших видах дитячих театрів.

У вітчизняній і зарубіжній спеціальній педагогіці розроблено ряд питань щодо корекційно-відновлювальної роботи з дітьми, хворими на ДЦП. Під час виконання таких вправ також використовують засоби етнопедагогіки, народного мистецтва. Позитивно діють на дитячий розвиток особистісно орієнтовані технології: методика кондуктивної педагогіки для дітей із ДЦП А. Петью з використанням ерготерапії та арт-терапії. Розвиток рухової активності цієї

категорії дітей передбачає залучення батьків до активної участі у реалізації заходів щодо розвитку рухових функцій та збільшенні рухової активності дітей в домашніх умовах; поєднання психолого-педагогічних заходів з компенсаторно-відновлювальними засобами (акупресура, Су-Джок терапія, Войта-терапія) із залученням до роботи з дітьми кваліфікованих педагогів-реабілітологів; використання привабливих та емоційно сприятливих інтерактивних форм і засобів корекції (рухливі ігри, музичні заняття, ігри-драматизації), групових форм роботи з урахуванням індивідуальних особливостей дітей.

Попередити емоційний дискомфорт, створити позитивну мотивацію на уроці, підтримувати на належному рівні активність і самостійність учня, формувати вміння доволіно спрямовувати увагу на власні емоційні відчуття, наслідувати вираження емоцій за зразком, розуміти емоційні стани інших людей, саморегулювати власну поведінку допомагають продуктивні методи корекції емоційного стану учня, психогімнастика, сюжетно-рольові ігри, неструктуровані ігри, арт-терапія, групові рухливі ігри.

Підготовка студентів до діяльності в умовах інклюзивної освіти передбачає використання різноманітних форм, методів та засобів мистецтва. Під час вивчення теми «Діти з порушеннями зору» майбутнім фахівцям у якості самостійної роботи ми рекомендуємо прочитати повість В. Короленка «Сліпий музикант», переглянути художній фільм, який знято за цим твором, проаналізувати особливості адаптації дитини із порушеннями зору в оточуючому середовищі, художньо інтерпретовані у цих творах; ознайомитися із поезіями Е. Асадова, скульптурами Ліни По, музикою Стіві Уандера, художнім фільмом «Запах жінки», написати психолого-педагогічне есе на тему: «Долаючи темряву».

Під час вивчення теми «Психологічні особливості дітей із аутизмом» студенти аналізують кінофільм «Людина дощу» та з'ясовують, які особливості аутичних дітей знайшли художнє втілення в образі головного героя. Особливості розвитку людей зі складними порушеннями яскраво ілюструє біографічно-творча спадщина О. Скороходової.

Корекційно-розвивальна діяльність потребує сформованості особистісних, моральних якостей. Великі резерви для творчого натхнення студентів мають національні та сучасні культура і мистецтво. Психолого-педагогічна культура педагога полягає у тому числі і в педагогічній

майстерності, наявності позитивного іміджу, який передбачає дотримання певних естетичних вимог, орієнтирів, відсутність дисонансу між внутрішнім, духовним життям, станом психічного і фізичного здоров'я.

Висновки з даного дослідження полягають у тому, що: 1) у зв'язку із загальною тенденцією зростання інтересу до людини у цивілізованих країнах світу змінюється розуміння суті гуманістичного, людиноцентрованого підходу до досліджень проблеми інклюзії дитини із порушеннями розвитку у життя суспільства. Підготовка педагогів має бути ключовим фактором сприяння інклюзивній освіті; 2) у вищих навчальних закладах має здійснюватися робота щодо формування психологічної культури майбутнього фахівця, який працюватиме в умовах інклюзивної освіти; 3) значний розвивально-виховний потенціал у структурі формування психологічної культури фахівців в умовах інклюзивної освіти має мистецтво.

Подальші наукові розвідки передбачено спрямувати на дослідження технології використання форм і методів національної культури з метою формування психологічної культури майбутнього фахівця.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Отич О. М. Мистецтво у системі розвитку творчої індивідуальності майбутнього педагога професійного навчання: автореф. дис. на здобуття наук. ст. докт. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / О. М. Отич; Інститут

педагогічної освіти і освіти дорослих АПН України. – К., 2009. – 47 с.

2. Рацул А. Б. Корекційна педагогіка. Навчальний посібник / А. Б. Рацул, І. О. Пипіова, О. А. Рацул. – Кіровоград : «КОД», 2012. – 356 с.

3. Рубинштейн С. Л. Бытие и сознание. Человек и мир / С. Л. Рубинштейн. – СПб. и др. : Питер : Питер принт, 2003. – 508 с.

4. Степанов О. М. Педагогічна психологія: навч. посіб. / О. М. Степанов. – К.: Академвидав, 2011. – 416 с. (Альма-матер).

5. Пипіова І. А. Формирование эмоционального интеллекта студентов в процессе подготовки к работе с детьми, имеющими ограниченные возможности обучения и воспитания / И. А. Пипіова // Continuity between the primary general and main general education: contents, management, monitoring : materials of the international scientific conference on April 18-19, 2014. – Prague : Vědecko vydavatelské centrum «Sociosféra-CZ». – 272 p.

6. Пипіова І. О. Емоційно-творчий аспект підготовки студентів психолого-педагогічного профілю до роботи із дітьми з особливими потребами / І. О. Пипіова // Наукові записки. – Випуск 133. – Серія: Педагогічні науки. – Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2014. – С. 195–203.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Шишова Інна Олексіївна – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри практичної психології Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Коло наукових інтересів: професійна підготовка майбутніх фахівців корекційної освіти.